

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК УМОВА ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

SOME ISSUES OF COMPLIANCE AND IMPLEMENTATION OF PRINCIPLES OF BANK LENDING OF BUSINESS ENTITIES AS A CONDITION FOR RENEWAL OF LENDING IN UKRAINE

Моїсєєв Ю.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарського права

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Уралова Ю.П., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права і процесу

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Стаття присвячена висвітленню правових питань щодо вдосконалення процесу банківського кредитування суб'єктів господарювання для можливості відновлення кредитування таких суб'єктів з підготовкою пропозицій з вдосконалення правового регулювання кредитування банками суб'єктів господарювання. У статті досліджено структуру принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання як одного з елементів правового механізму кредитування банками суб'єктів господарювання. Визначено, що дотримання і реалізація принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання впливає на ефективність правового механізму кредитування економіки та підвищує його належне використання. Визначено необхідність законодавчого закріплення поняття, переліку, змісту, структури відповідних принципів для належного регулювання кредитних відносин у сфері господарювання. Аргументовано доцільність універсалізації положень щодо процесу банківського кредитування для всіх суб'єктів таких відносин, зокрема і щодо принципів банківського кредитування. Запропоновано закріплення в законодавстві системи принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання. Запропоновано закріпити в ГК України визначення «кредитування суб'єктів господарювання» з урахуванням принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання. Доопрацьовано вдосконалення положень щодо принципу забезпеченості кредитування, принципу платності та принципу повернення кредитування. Досліджено встановлення деяких елементів щодо принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання в нормативних актах загального, спеціального і галузевого законодавства.

Ключові слова: банківське кредитування, суб'єкти господарювання, позичальники, принципи, принципи кредитування, банк, кредит, кредитна операція, банківська операція, відновлення кредитування, кредитоспроможність, платність, забезпеченість, строковість, повернення, цільова спрямованість.

The article is dedicated to cover the legal issues related to improving the process of bank lending of business entities for the possibility of restoration of lending to such entities with preparation of proposals for the improvement of the legal regulation of bank lending to business entities. The article explores the structure of the principles of bank lending to business entities as one of the elements of the legal mechanism of lending by banks to business entities; it is determined that compliance and implementation of the principles of bank lending to business entities affects the effectiveness of the legal mechanism of lending to the economy and increases its proper use; the necessity to enshrine in legislation the concept, list, content, structure of relevant principles for the proper regulation of lending relations in the economic field is determined; the reasonability of universalization of the provisions concerning the process of bank lending for all participants of such relations, in particular, regarding the principles of bank lending is argued; it is proposed to enshrine in legislation the three-level system of principles of bank lending to business entities; it is suggested to enshrine in The Commercial Code of Ukraine the definition of "lending to business entities" taking into account the principles of bank lending to business entities; improvements to the provisions concerning the principle of security of lending and the principle of paid lending are completed. The author studies the establishment of some elements regarding the principles of bank lending to business entities in multiple regulations of general, industry and special legislation.

Key words: bank lending, business entities, borrowers, principles, principles of lending, bank, credit, credit transaction, bank transaction, resumption of lending, creditworthiness, payment, security, promptness, repayment, target orientation.

Під час встановлення кредитних відносин між банками і суб'єктами господарювання існує необхідність вдосконалення правового регулювання щодо встановлення доцільності, спроможності та надійності таких відносин з огляду на прагнення сьогодення до відновлення процесу кредитування суб'єктів господарювання в Україні. Банківське кредитування суб'єктів господарювання відіграє головну роль у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці країни, оскільки залишається головним джерелом забезпечення грошовим капіталом поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форм власності та видів господарської діяльності, попри те, що досі не зупинилися кризові явища у фінансовій сфері країни.

Для встановлення ефективного механізму кредитних відносин між банками і суб'єктами господарювання важливе правове значення має дотримання і реалізація принципів банківського кредитування, тобто певних умов здійснення кредитування суб'єктів господарювання. Правовий механізм банківського кредитування являє собою певний порядок (структуру), що базується на спеціальних правилах (положеннях), основними з яких є, зокрема,

принципи банківського кредитування. Дотримання і реалізація принципів є першочерговою задачею банку в правовому механізмі здійснення банківського кредитування. Так, Рішенням Ради Національного банку України «Про активізацію кредитування в Україні» від 13.12.2017 р. № 59-рд встановлено, що одним з основних методів сприяння дотриманню стійких темпів економічного зростання та підтримки економічної політики Уряду України є процес банківського кредитування суб'єктів економіки [1]. Водночас положення законодавства України, закріплюючи наявність основних принципів кредитування, не розкривають поняття, зміст, структуру, умови дотримання або застосування таких принципів, зокрема і при здійсненні банківського кредитування суб'єктів господарювання. Така невизначеність негативно впливає на якість нормотворчих документів, ефективність правового регулювання і правозастосування.

Деякі теоретичні наукові аспекти щодо правового регулювання банківського кредитування досліджувалися у працях таких вчених: І.А. Безклубого, А.Г. Бобкової, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського,

С.В. Глібок, О.В. Дзери, Г.Л. Знаменського, Д.П. Манжули, О.П. Орлюк, О.А. Підпригори, О.П. Подцерковного, Н.О. Саніахметової, С.В. Сарбаш, А.О. Селіванова, А.І. Сироти, Є.О. Суханова, Р.О. Халфіної, В.С. Щербини і ін. Однак залишаються недослідженими питання щодо правової природи, змісту, порядку реалізації, структури, переліку видів, забезпечення, охорони, захисту принципів та умов в правовому механізмі банківського кредитування суб'єктів господарювання.

Принципи банківського кредитування суб'єктів господарювання становлять головний елемент в правовому механізмі кредитування, оскільки вони встановлюють, зокрема, правову природу і зміст кредитних відносин та умов в правовому механізмі функціонування кредитування економіки.

Банк в таких відносинах розглядається як кредитор, що здійснює кредитну операцію з урахуванням ефективності надання кредиту на визначених умовах та в умовах забезпеченості і надійності здійснення такої операції. Водночас банк може розглядатися і як суб'єкт господарювання – позичальник – фінансова установа у кредитних відносинах рефінансування НБУ. Суб'єкт господарювання, вступаючи у відносини банківського кредитування, визначає для себе прийнятні умови щодо залучення кредиту, доцільність кредиту, необхідність в ньому, свою спроможність дотримуватись умов кредитного договору. З огляду на це є потреба в універсалізації положень щодо процесу банківського кредитування для всіх суб'єктів таких відносин, зокрема і щодо принципів банківського кредитування.

Так, згідно з ч. 2 ст. 345 Господарського кодексу України (далі – ГК України) банки здійснюють кредитування суб'єктів господарювання на договірних умовах. Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, який укладається між кредитором і позичальником письмово [2]. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) встановлює, що за кредитним договором одна сторона – банк або інша фінансова установа (кредитодавець) – зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити відсотки [3, ст. 1054]. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (далі – Закон) банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованості, а також на зобов'язання з виплати відсотків і інших платежів [4, ст. 2]. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» встановлює, що фінансовим кредитом є кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під відсоток [5, ст. 1].

Отже, в чинному законодавстві встановлені дефініції таких понять, як «активна банківська операція», «кредитна операція», «кредитування суб'єктів господарювання», «фінансовий кредит» тощо. Така неоднорідність понять при правовому регулюванні процесу кредитування, що простежується і в спеціальній науковій літературі, і в текстах нормативних актів, спричиняє певні труднощі у використанні положень щодо кредитування на практиці у процесі правозастосування.

Що стосується принципів банківського кредитування, то відповідно до ч. 6 ст. 49 Закону «банк зобов'язаний при наданні кредитів додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, дотримуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків» згідно з Постановою НБУ № 64 від 11.06.2018 р. «Про затвердження

Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах Правління Національного банку України» [6]. Положення «Про організацію процесу управління проблемними активами в банках України», затверджене Постановою Правління НБУ № 97 від 18.07.2019 р. [7], і Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затверджене Постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. [8], надають визначення активної банківської операції як «операції, що обліковується банком за активними балансовими або позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 11 вересня 2017 року № 89 (зі змінами)», а кредитної операції – як «виду активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видачі кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репозиту; будь-яких дій боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи».

У юридичній літературі принципи визначають як керівні ідеї, основоположні засади, що безпосередньо впливають із конституційних положень, якими визначено основи правового порядку у сфері господарювання, які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин і державного регулювання макроекономічних процесів [9, с. 578].

На думку Л.К. Воронової, однією з основних умов належного регулювання кредитних відносин є чітке визначення і закріплення в законі інституціональних принципів банківського кредитування. При цьому доцільно використовувати значний масив наукових досліджень, накопичений за радянських часів, враховуючи сучасні економічні умови [10, с. 23–34].

Отже, закріплення обов'язку банків і суб'єктів господарювання дотримуватись принципів кредитування та забезпечення виконання цього обов'язку з можливістю застосування до банків та суб'єктів господарювання – позичальників – примусових заходів впливу без законодавчого визначення поняття, переліку, змісту, структури відповідних принципів не можна визнати належним регулюванням кредитних відносин у сфері господарювання. Тому пропонується закріпити у ст. 346 ГК України визначення поняття «кредитування суб'єктів господарювання» з урахуванням дотримання принципів банківського кредитування та викласти дану статтю в такій редакції: «Кредитування суб'єктів господарювання – система економічних і правових відносин, що виникають між банком і суб'єктами господарювання у спосіб здійснення кредитної операції, за якою банк на підставі ліцензії НБУ надає позичковий капітал у тимчасове користування позичальнику на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання, а також на умовах, передбачених чинним законодавством та договором».

У юридичній літературі пропонуються різні підходи до переліку принципів банківського кредитування і їх змісту. Так, О.М. Олійник пропонує доповнити традиційний перелік принципів банківського кредитування імперативним принципом резервності, враховуючи тенденції розвитку банківського законодавства кінця 90-х років і впровадження центральними банками країн СНД обов'язкових вимог щодо формування резервів під кредитні ризики [11, с. 318–320].

Водночас сьогодні правове регулювання банківського кредитування суб'єктів господарювання потребує запровадження, реалізації і функціонування нових правових конструкцій, видів, моделей банківського кредитування суб'єктів господарювання, наприклад, щодо інвестиційного кредитування, операцій лізингу, операцій з цінними паперами, операцій з валютою, овердрафт тощо, в тому числі є необхідними новації і щодо запровадження характерних саме для таких видів кредитних операцій принципів банківського кредитування.

Д.П. Манжула зазначає: «Нині принципово змінився підхід банків до організації кредитних відносин, відбувся перехід від пооб'єктного кредитування до кредитування суб'єкта, тобто кредитування юридичної або фізичної особи. Змінився підхід до уніфікації методів кредитування клієнтів незалежно від їхнього галузевого підпорядкування та форм власності. Зараз кредити приймають участь в процесі приватизації державних організацій та управлінні державним боргом. Склалась система багатоваріантного кредитування, коли позичальники і банки, користуючись своїм правом, приймають найбільш прийнятну для них форму: як кредити, що постійно знаходяться в обігу позичальника, так і разові виплати, що покривають тимчасовий розрив у платіжному обігу» [12, с. 68].

На думку вчених, принципи банківського кредитування не є незмінними. Розвиток економіки, зміна характеру правовідносин спричиняють як появу нових принципів, що відповідають новим умовам, так і зміну сутності традиційних принципів кредитування. Даний перелік міг би бути доповнений ще і такими принципами, як диференційований підхід і мінімізація ризику при кредитуванні [13, с. 5].

У науковій літературі виділяють таку структуру принципів банківського кредитування: 1) загальноекономічні (основні) принципи кредитування (відповідність ринковим відносинам, раціональності і ефективності, комплексності, розвитку); 2) особливі принципи кредитування, поза якими кредит втрачає свій специфічний економічний зміст (поверненості, забезпеченості, строковості, платності, цільової спрямованості); 3) часткові, одиничні принципи кредитування, тобто правила кредитування, які випливають з кожного особливого принципу й можуть по-різному проявлятися в конкретних кредитних операціях [14, с. 5].

І.С. Гуцал вважає, що центральне місце в системі принципів банківського кредитування посідають особливі принципи кредиту, що мають правове значення. Саме вони відображають правову і економічну сутність банківського кредитування суб'єктів господарювання. До таких принципів кредитування відносять забезпеченість, цільовий характер, строковість, платність, поверненість, диференційованість [15, с. 106].

На думку Д.М. Гридчук, поняття «диференційований характер кредиту» не відповідає самій суті кредиту, адже кредит як об'єктивне явище нікого сам не обирає. Однак банки в процесі кредитування диференціюють позичальників, тобто з метою захисту власних інтересів застосовують суб'єктивний підхід до надання позичок. Це зумовлено прагненням мінімізувати чинники, що призводять до їх неповернення [16, с. 37].

Оскільки принципи банківського кредитування є основними, первинними положеннями, вимогами і умовами для всіх суб'єктів у процесі кредитування банками, то їх законодавче закріплення є вкрай важливим. З втратою чинності Положення Правління НБУ «Про кредитування» ще в 2004 р. відтворення положень щодо принципів банківського кредитування в інших законодавчих актах так і не відбулось. У структурі правового механізму банківського кредитування суб'єктів господарювання принципи банківського кредитування пропонуються розглядати як окрему (першу) стадію в порядку здійснення кредитної

операції, яка включає такі дії: для одержання кредиту суб'єкт господарювання відповідно до нормативних вимог звертається в банк із клопотанням (заявою), в якому зазначає цільове призначення кредиту, його суму, строк користування, конкретні строки погашення, форми забезпечення кредиту, а також додає науково-обґрунтовану характеристику заходу, що кредитується і його доцільність, а також розрахунок економічної ефективності від його запровадження, або як складову частину пропозиції укласти договір (оферту), або як істотні умови при здійсненні кредитної операції. Тому є нагальною необхідність визначити поняття, зміст і структуру принципів банківського кредитування, що мають саме правове значення і зв'язок з іншими елементами в правовому механізмі кредитування банками суб'єктів господарювання.

Отже, перед тим як надати правову характеристику щодо принципів кредитування, слід зазначити, що ГК України закріплює в положеннях ст. ст. 345–346 деякі елементи принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання через встановлення в кредитному договорі істотних умов щодо мети кредитування, строку користування, забезпечення зобов'язань позичальника, платності у вигляді відсоткової ставки, а також через вимогу щодо подачі і оформлення документів, що повинні бути надані для одержання банківського кредиту суб'єктами господарювання, але не розкривають зміст і правовий механізм щодо дотримання і реалізації кожного принципу банківського кредитування суб'єктів господарювання.

Так, принцип забезпеченості кредитування закріплений в ГК України. Згідно з ч. 2 ст. 346 ГК України банк надає кредит позичальникові за наявності гарантії платоспроможного суб'єкта господарювання чи поручительства іншого банку під заставу належного позичальникові майна, під інші гарантії, прийняті у банківській практиці. Як зазначає А.М. Мороз, принцип забезпеченості кредитів застосовується з метою захисту інтересів банку та недопущення збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника [17, с. 25].

До настання фінансової кризи в Україні принцип забезпеченості кредитів банками трактувався у вузькому значенні. Так, на підставі Положення № 351 від 30.06.2016 р. «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затвердженого Постановою Правління НБУ [7], сума виданого кредиту повинна була відповідати розмірам створюваних запасів товарно-матеріальних цінностей або здійснюваних виробничих затрат. Якщо знижувались залишки матеріальних цінностей, під які надавалися кредити, або знижувався розмір затрат, то отримані позики вважались незабезпеченими і підлягали погашенню. Таким чином, товарно-матеріальні цінності, що виступали забезпеченням кредиту, вважались реальною гарантією його погашення. Наслідком такого підходу до принципу забезпеченості стало те, що банками здійснювався контроль за кожною виданою позикою, тоді як ефективність використання кредитів в цілому суб'єктами господарювання не розглядалась. Це призвело, з одного боку, до обмеження прав суб'єктів господарювання відносно принципу свободи договору, оскільки відбувався постійний контроль з боку банку (наприклад, вимога щодо подання щомісячної фінансової звітності), а з другого – це призвело до появи великої кількості неплатоспроможних суб'єктів господарювання, оскільки досить часто для забезпечення кредиту приймалися неліквідні та/або неякісні товарно-матеріальні цінності або інші активи. Отже, з огляду на зазначене пропонується принцип забезпеченості банківського кредитування суб'єктів господарювання трактувати у більш широкому розумінні. При оцінці забезпеченості кредиту необхідно враховувати загальну можливість суб'єктів господарювання (позичальників) повернути позичковий капітал в установлений строк шляхом акуму-

ляції і реалізації товарів, матеріальних цінностей, розміщених грошових коштів, включаючи майно, цінні папери та інші матеріальні і нематеріальні активи, що є власністю суб'єкта господарювання і перебувають на його балансі.

Принцип цільової спрямованості полягає в тому, що кредитні грошові кошти повинні використовуватися на досягнення цілей, що зазначені у договорах, що опосередковують кредитні відносини, а також відповідно до зазначених видів статутної діяльності суб'єкта господарювання, які відповідають положенням КВЕД ДК 009:2010. Так, ч. 2 ст. 345 ГК України містить положення щодо обов'язковості зазначення в кредитному договорі мети як істотної умови кредитного договору. Мета визначається на підставі поданих позичальником господарських договорів (зовнішньоекономічних контрактів), бізнес-планів, цільових програм чи проєктів. Крім того, здійснюючи кредитування суб'єктів господарювання, банк повинен переконаватися, що мета використання кредиту збігається з передбаченими в установчих документах суб'єкта господарювання напрямками його діяльності, зокрема, закріпленими в розділі Статуту «Мета та види діяльності». На думку вчених, позичальник, який хоче отримати позику, повинен чітко визначити мету використання коштів кредиту. Цю мету повинні чітко розуміти і оцінювати обидві сторони кредитних взаємовідносин. Саме визначення мети використання позичених коштів є необхідною передумовою забезпечення кожною зі сторін своїх інтересів і реалізації кредитних відносин [18, с. 128]. Також згідно зі статтею 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [19] банк повинен здійснювати обов'язковий фінансовий моніторинг фінансових операцій осіб щодо будь-якої фінансової операції, в тому числі кредитної операції із переказу коштів на рахунки осіб, яка проводиться на суму, що дорівнює чи перевищує 150 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 гривень, за винятком тих фінансових операцій, що здійснюються за контрактами, умовами яких передбачене постачання товарів, що є рухомою річчю у тлумаченні Митного кодексу України, на митну територію України. Тобто банк як учасник кредитних операцій здійснює контроль за цільовим використанням позичкового капіталу, тому можна запропонувати банку при здійсненні кредитної операції щодо реалізації принципу цільової спрямованості залучати інформацію з системи фінансового моніторингу для встановлення конкретних видів господарської діяльності, що здійснює суб'єкт господарювання в останній період часу (3–6 міс.).

Принцип строковості кредиту передбачає, що грошові кошти надаються банком суб'єкту господарювання для здійснення кредитної операції на конкретно визначений строк. Строк визначається сторонами кредитних відносин і встановлюється у кредитному договорі. Строковість банківського кредитування впливає із його цільового призначення (ч. 2 ст. 345 ГК України). Вона служить як попередня умова для формування не тільки кредитних відносин, а також для встановлення і визначення в кредитних відносинах таких істотних умов, як визначення плати за кредит і передбачення порядку повернення і забезпечення кредиту. На думку В.С. Марціна, строк повернення позички є граничним інтервалом часу, протягом якого кредитні кошти є в розпорядженні позичальника, й служить мірою, за межами котрої кількісні зміни в часі перетворюються на якісні. Якщо затягується строк користування позичкою, то викривлюється сутність кредиту, що негативно впливає на стан грошового обігу в цілому в Україні [14, с. 5].

Принцип платності встановлює оплатність кредитних відносин протягом всього періоду здійснення банківської кредитної операції. Зміна умови щодо встановленої плати

за кредит в кредитному договорі або при здійсненні кредитної операції може здійснюватися лише за умови згоди сторін кредитних правовідносин. Зміна відсоткової ставки можлива лише в тому разі, якщо це прямо вказано в законодавстві. Як зазначає В.О. Майоров, реалізація цього принципу на практиці здійснюється за допомогою механізму, яким є банківський відсоток. Платність (ціна) кредиту безпосередньо впливає на господарський (комерційний) розрахунок підприємців, стимулює їх до збільшення власних коштів і раціонального використання залучених коштів [20, с. 7]. На думку О.П. Вінник, принцип платності слід розглядати набагато ширше. Основними чинниками, які сучасні комерційні банки враховують при встановленні плати за кредит є, зокрема, такі: 1) облікова ставка Національного банку України; 2) середня відсоткова ставка за міжбанківським кредитом, тобто за коштами, що купуються в інших комерційних банках для здійснення активних операцій даним комерційним банком; 3) середня відсоткова ставка, яка сплачується банком за залучені на депозити кошти; 4) ступінь ризику, яким обтяжений комерційний банк, залежно від строку, на який надається кредит, від виду й типу кредиту та від виду забезпечення; 5) структура кредитних ресурсів банку (чим вищою є частка залучених коштів, тим дорожчою має бути кредит); 6) попит на кредит (чим менший попит, тим дешевшим буде кредит); 7) стабільність грошового обігу в країні (чим вищі темпи інфляції, тим дорожчою буде плата за кредит, тобто у банку зростає ступінь ризику втрати своїх ресурсів через знецінення грошей) [21, с. 206]. Отже, з метою захисту суб'єктів господарювання при здійсненні кредитних операцій можна запропонувати встановлення в кредитному договорі умови щодо розрахунку суми або декількох сум плати за позичковий капітал, наданий банком. У такому розрахунку банк зобов'язаний вказати в тому числі і непрямі платежі при здійсненні кредитної операції на кожній її стадії щодо комісійних винагород, вартості оцінки об'єктів кредитування, адміністративні витрати тощо.

Принцип повернення (поворотності) кредиту є основним принципом кредитування і сутнісною правовою ознакою будь-якої кредитної операції. Зміст цього принципу полягає в тому, що позичковий капітал після обігу повинен повернутися в повному об'ємі банку-кредитору в строк, зазначений в договорі, з оплатою за його тимчасове користування. Позичковий капітал в кредитних правовідносинах розглядається як об'єкт, що належить на праві власності банку-кредитору, тому підлягає абсолютному захисту при порушенні принципу повернення.

Отже, системне застосування на практиці всіх принципів банківського кредитування у сукупності надає можливість враховувати інтереси як суб'єктів кредитних відносин (банку і суб'єктів господарювання (позичальників), так і держави.

З огляду на наведене можна дійти певних висновків. Нами запропоновано доопрацьоване визначення поняття «банківське кредитування суб'єктів господарювання» як комплексне економіко-правове поняття, зміст і внутрішня структура якого визначається певним набором специфічних ознак, їх ієрархією, зумовленою правовими зв'язками між його суб'єктами, та розглядається як основна форма кредитування, за якою банк на підставі ліцензії надає кошти (позичковий капітал) у тимчасове користування позичальнику шляхом здійснення банківських кредитних операцій на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності, цільової спрямованості, а також на умовах, передбачених чинним законодавством та договором.

Обґрунтовано доцільність запровадження і закріплення на законодавчому рівні системи принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання: 1) загальні принципи (ринкової ефективності, доцільності, розвитку, надійності, спроможності і ін.); 2) спеці-

альні принципи (забезпеченості, повернення, строковості, платності, цільової спрямованості); 3) особливі принципи, що встановлюються і пов'язані зі здійсненням таких видів банківських кредитних операцій, як лізингові, факторингові операції, і операцій на ринку цінних паперів, овердрафт (ліквідності, диференціації, резервності, компенсації ризику, посередництва тощо).

Встановлено, що ГК України закріплює в положеннях ст. ст. 345–346 деякі елементи змісту принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання через встановлення в кредитному договорі істотних умов щодо мети кредитування, строку користування, забезпечення зобов'язань позичальника, платності у вигляді відсоткової

ставки, а також через подачу і оформлення документів, що повинні бути надані для одержання банківського кредиту суб'єктами господарювання.

Також аргументовано доцільність розглядати в широкому розумінні принцип забезпеченості кредитування. При оцінці забезпеченості кредитування суб'єктів господарювання необхідно враховувати загальну можливість суб'єктів господарювання (позичальників) повернути кредит в установленій строк шляхом акумуляції і реалізації товарів, матеріальних цінностей, розміщених грошових коштів, включаючи майно, цінні папери та інші матеріальні і нематеріальні активи, об'єкти інтелектуальної власності, які є власністю суб'єкта господарювання і відображені на його балансі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про активізацію кредитування в Україні : Рішення Ради Національного банку України від 13.12.2017 р. № 59-рд.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
6. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах Правління Національного банку України : Постанова НБУ № 64 від 11.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.
7. Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України : Постанова Правління НБУ № 97 від 18.07.2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 66. Ст. 2315.
8. Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016 р. № 61. Ст. 2101.
9. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 15 : Господарське право / редкол.: В.А. Устименко (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2019. 784 с.
10. Воронова Л.К. Правовое регулирование кредитно-расчетных отношений в народном хозяйстве. Киев : Высшая шк. Главное изд-во, 1998. 216 с.
11. Олейник О.М. Основы банковского права : курс лекций. Москва : Юристъ, 1997. 424 с. С. 318–320.
12. Манжула Д.П. Роль кредиту в діяльності комерційних банків. *Молодий вчений*. № 2 (29) лютий. 2016 р. С. 67–70.
13. Очкуренко С.В. Реалізація принципів банківського кредитування в фінансовому праві України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 2–5.
14. Марцин В.С. Економічний зміст відносин у сучасній моделі банківського кредитування. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. № 1. С. 3–9.
15. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методик, практики). Львів : ВАТ «БІБЛЬОС», 2001. 244 с.
16. Гриджук Д.М. Забезпечення кредитних зобов'язань у діяльності банків. Київ : «Істина». 2001. 256 с.
17. Банківські операції : підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : КНЕУ, 2002. 476 с.
18. Банківська система України / В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, К.Ф. Черкашина, О.В. Крухмаль. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2010. 187 с.
19. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р. № 50–51. Ст. 2057.
20. Майоров В.О. Цивільно-правове регулювання договорів у банківській діяльності : автореферат дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес сімейне право міжнародне приватне право». Київ, 2010. 16 с.
21. Вінник О.М. Господарське право : навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 766 с.